

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

مدني زده کړې

نهم ټولگی

درسي کتابونه دپوهنې په وزارت پورې اړه لري په بازار کې
پي اخیستنه او خرڅونه به کلکه منع ده. له سر غرونکو
سره قانوني چلن کېږي.

ه. ش.

۱۳۹۰

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معیشت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

مدني زده کړې

نهم ټولگی

۱۳۹۰

هـ. ش

ليکوالان:

کاظمیہ محقق
پوهنيار محمد فاروق عمرخيل
سر مؤلف محمد افضل حضرتي

مسلكي اڊيٽور:

- محمد عزيز بختيار

د ژبې اڊيٽور:

- بريالۍ باجوړي

دیني، سياسي او فرهنگي کمیټه:

- مولوي عبدالصبور عربي

- دکتور محمد يوسف نيازي

- حبيب الله راحل د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې د پوهني وزارت سلاکار.

ده څارني کمیټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا د بنوونکو د روزني او د ساينس مرکز معین.

- دکتور شيرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول.

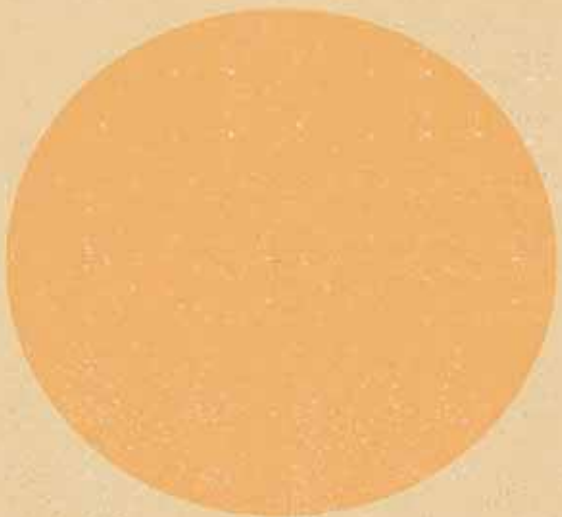
- د سر مؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس.

طرح او ډيزاين:

رحمت الله غفاري

ب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د توري هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو د نرگمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي هم ایماق، هم پشه بان
دا هیواد به تل خلیږي لکه لمر پر شنه اسمان
په سینه کې د اسپا به لکه زره وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهني د وزير پېغام گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توک دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولني د اړتياوو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه بنياني چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظرونو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوي دي. د زدکړې په بهير کې د زده کوونکو فعاله ساتل د تدريسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدريسي شي او د زدکوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوبو او زمانو په باکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهني د نظام هيلې ترسره شي او زدکوونکو او هېواد ته ښې برلاوي ورپه برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنه پلي کولو کې خپل مسؤليت په رښتینو توگه سرته رسوي.

د پوهني وزارت تل زيار کاږي چې د پوهني تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستۍ، د پاک، حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولني د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي. په دې گډ کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظرونو او رغنه وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تاليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې ښې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وپېش کې ښې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق ورگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهني وزير

سرليكونه

مدني زده کړې

لومړي څپرکی : دولت

د څپرکي موخې

دولت او د هغې دندې

د افغانستان اساسي قانون سره آشنا شو

سياسي نظام او خپل دولت په نښه توگه وپيژنئ

دويم څپرکی : ولسواکي

د څپرکي موخې

ولسواکي څه شی ده؟

خلك څنگه کولای شی چې د دولت په اداره کې گډون (مشارکت) وکړي؟

ولسواکي په افغانستان کې

درېم څپر کې: ملگري ملتونه

د څپر کې موخې

ملگري ملتونه

فري اركان او په ملگرو ملتونو پورې اړوند سازمانونه

د ملگرو ملتونو د كړو وړو شرحه

خلورم څپر کې: د بشر حقونه

د څپر کې موخې

د بشر د حقونو سره آشنا کيدل

په افغانستان کې د بشر حقونه

۲۹

۳۳

۳۷

۴۳

۴۶

ز

لومړي څپرکي

دولت

- په دې څپرکي کې دا لاندې لوستونه شامل دي.
- دولت او دهغه دندې.
- د افغانستان اساسي قانون سره آشناشي.
- سياسي نظام او خپل دولت په ښه توگه وپيژني.

د څپرکي موخي

- له زده کوونکو څخه هيله کيږي چې د دې څپرکي تر لوستلو وروسته په لاندې پوهې او مهارتونو پوه شي.
- له زده کوونکو څخه هيله کيږي چې:
 - د دولت د جوړېدو تاريخچه او د ټولنو لپاره د دولت د اړتيا په لاملونو پوه شي.
 - د دولت ډولونه، زورواکي او ولسواکي دولتونه وپيژني.
 - د دولت په دندو پوه شي.
 - عادي قانون او اساسي قانون وپيژني او د هغوی په توپير پوه شي.
 - د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت له درې گونو قواو او د هغوی له دندو سره آشنا شي.
- د لويې جرگې په هکله او د هغې د جوړښت د ديلونو په هکله معلومات لاس ته راوړي.

دولت او د هغه دندې

څېړنې پورې وکړئ:

ځپل ښوونځی په نظر کې ونیسئ او د لاندې پوښتنو په باب څېړنې سره وکړئ.

۱. ستاسې ښوونځي د کومو اړتیاوو د پوره کولو لپاره جوړ شوی دی؟
 ۲. کوم خلک ستاسې په ښوونځي کې کار کوي؟ او هر یوې کومې دندې لري؟
 ۳. آیا د دې دندو تر منځه همېرغې او نړېوالې وجود لري؟
 ۴. دا همېرغې څنگه او د چا له خوا منځ ته راځي؟
 ۵. که دا همېرغې نه وي کومې ستونزې به منځ ته راشي؟
- ولې دولت ته اړتیا لرو؟**

په ښوونځي کې مدیر، مرستیال، سرښوونکی، ښوونکي، څارونکي، چیراسیان او زده کوونکي هر یو یې ځانگړې دنده لري. دا ټولې دندې یو له بل سره نغښتې دي او ستاسې د روزنیزو او ښوونیزو وړتیاوو د ځواب لپاره همېرغې کېږي. مدیر د کارکوونکو تر منځه د همېرغې دنده پر غاړه لري. هر څومره چې د ښوونځي د غړو تر منځ همېرغې زیاته وي په هماغه کچه، ښوونځي د خپلو دندو په سرته رسولو کې بریالی وي.

ټولنه د ښوونځي لوی انځور دی . ټولنه له کورنیو، گروپونو او مؤسسو څخه جوړه شوي ده. دا هر یو د خلکو د اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځ ته راغلي دي. دا برخې سره لاري چې یو له بل سره جلا دي، خو بیا هم سره تړلي دي او یو د بل له مرستې پرته نشي کولی خپلې دندې سرته ورسوي. له دې کبله باید یو له بل سره هم‌رغې ولري چې په ښه توګه خپلې دندې عملي کړي. که چیرته دا هم‌رغې نه وي د ټولني د افرادو ډېرې اړتیاوي به خواږه پاتې کېږي. له دې کبله؛ ټولنه هم‌رغې او نظم ته اړتیا لري او دا هم‌رغې د دولت له خوا منځ ته راځي.

د لوست د مطالبو په پاملرنې، خالي ځایونه په مناسبو عباراتو پوک کړئ.

د ټولني د افرادو اړتیا ————— د ډول ډول موسساتو منځ ته راتلل ————— د هم غړۍ ضرورت.....

د دواړو لټونو د منځته راتلو څرنگوالی

د بشر د تاریخ په پیل کې د ځمکې په سر د انسانانو شمېر لږ او اړیکې یې ډېرې ساده وې. په تدریج سره د خپلوۍ گروپونه او قبیلې جوړې شوې او د کورنۍ او قبیلې د غړو د اړیکو لپاره قواعدو ټاکل شول. انساني ټولنه تر ډېره وخته د خپلوۍ او قبیلوي اړیکو په واسطه اداره کېدله. د کورنۍ او قبیلې مشر د کورنۍ او قبیلې د غړو تر منځ اړیکې تنظیمولې او نورو غړو به د هغوی د دستورونو په اطاعت کاوه. ډېر وخت هغوی پدې برلاسي وو؛ چې د قبیلې تر منځ ډېرې ستونزمنې او سختې لاندې حل و فصل کړي. دانساني ټولني د پراخوالي په پایله کې، د هغې اداره کول هم ستونزمن شول او د خپلوۍ او قبیلوي قواعدو نور نشوای کولی چې د خلکو د نورو اړتیاو ځواب ووايي. د قبیلو ځینو مشرانو ډېر ځواک او امکانات برابر کړل ترڅو وکولی شي د خلکو پراخي ډلې اداره کړي. پدې ډول لومړني دولتونه جوړ شول. په ځینو سیمو کې نوري ځواکونه او سترې امپراطورۍ جوړې شوې. د ټولو له پراخیدو سره جوخت نوي دولتونه منځ ته راغلل.

پر تله یې کړئ:

- دوه گروپونه په نظر کې ونیسئ چې هر یو یې په ځانگړي توگه پخپل گروپ کې نظم او هم‌رغې راوستي ده؛
- ۱- هغه گروپ چې د چارو په سرته رسولو کې د گروپ د مشر را یې او نظر ته پام لري.
 - ۲- هغه گروپ چې غړي یې په خپلو کې استازي ټاکي ترڅو په مشورې سره وکولای شي د کارونو په اړوند تصمیم ونيسي. دا دوی تگ لارې سره پر تله کړئ او دهغو ښکته او عیبونه په گوته کړئ.

د دولت ډولونه:

کولای شو دولتونه په دوه ډلو انتخابي او زور واکي وویشو، زور واکي دولت هغه دولت دی چې د یو یا څو کسانو په اراده ولاړوي. په هغه کې پاچا یا حکومت رئیس خپل ځان د خلکو په ځان او مال واکمن بولي. په پخوا وختونو کې به ځینو مستبدو واکمنانو د خدایي دعوای هم کوله. پخواني حکومتونه اکثراً زور واکي حکومتونه وو واکمن به خلکو ته له پاملرنې نه پرته په خپله خوښه حکومت کاوه. همدارنگه، یو ډول دولت موجود دی چې په هغه کې خلک یو کس له خپل منځ نه ټاکي او هغه ته اجازه ورکوي چې ټولنه اداره کړي. په دې ډول دولتونو کې قوانین د خلکو د نمایندګانو له خوا وضع کېږي. دغه ډول دولت ته کولای شو انتخابي دولت ووايو. زیاتره جمهوري دولتونه انتخابي دي. زیاتره شاهي دولتونه استبدادي وي. ځینې هېوادونه چې شاهي نظام یې د اساسي قانون په بنسټ ولاړوي هغه ته مشروطه شاهي ولایي په دې ډول حکومتونو کې د شاه د محدود واک تر څنګه د پارلمان استازي او لوړ پوړي مقامات د خلکو له خوا ټاکل کېږي چې دا ډول نظام هم وګرځول کېږي.

د اسلام په مقدس دین کې د حکومت کولر تګلاره په اسلامي بنسټونو ولاړه ده. اسلام کې مطلق حاکمیت په لوی خدای ﷻ پورې اړه لري. او انسان په ځمکه بالذات د لوی خدای ﷻ د خلیفه په توګه شمېرل کېږي. ټول انسانان د لوی خدای ﷻ د قوانینو په وړاندې سره برابر دي. په دې ارزښمند دین کې، حاکم د وړتیا، تقوا او د پوهې له مخې ټاکل کېږي ترڅو الهي قوانین پر الهي بنده ګانو تطبیق او عملي کړي.

ګران هېواد افغانستان یو اسلامي دولت دی او د هغه اساسي قانون د اسلام د مبین دین د حکومتونو په رڼا کې جوړ شوی دی. چې دا مطلب د افغانستان د اسلامي جمهوریت په اساسي قانون کې په ښکاره ډول بیان شوی دی.^(۱)

(۱) دوه نیمه ماده: د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت دین، د اسلام سپیڅلی دین دی.

دریمه ماده: په افغانستان کې هېڅ قانون نشي کولای چې د اسلام د سپیڅلي دین د معتقدانو او احکامو مخالف وي.

دولت کومې دندې لري:

- دولت دندو د وخت په تېرېدو سره اوله یو ځایه تر بل ځایه توپیر موندلی دی. د اوسنیو دولتونو ځینې مهمې دندې په لاندې ډول دي؛
- په ټولنه کې د مختلفو موسسو تر منځه د همغږۍ د را وستلو لپاره د قوانینو او مقرراتو وضع کول.
- د قانون په وړاندې د ټولې د ټولو خلکو د برابرۍ په پام کې نیولو، د قوانینو اجرا کول.
- د کورنیو او بهرنیو تېري کونکو شخصه د وطنوالو د حقوقو ساتنه.
- له سرحدونو نه څارنه او ساتنه او د بهرنیو دښمنانو له تېري څخه مخنیوی.
- د وطنوالو لپاره د ښوونې، روغتیا او هوساینې د خدمتونو سرته رسول.

د درس تکرار:

- دولت د مؤسساتو، کورنیو، خلکو او ټولني تر منځ د اړیکو د نظم او همغږي لپاره جوړېږي.
- دولتونه په ټولنه کې مختلفې دندې لري چې د قانون جوړول او پلي کول او د قانون ماتولو نه مخنیوی دی.

د هغه له مهمو دندو نه شمېرل کېږي.

- دولتونه مختلف ډولونه لري لکه ولس واکي او زورواکي (استبدادي)

پوښتني:

۱. ولې دولت ته اړتیا لرو؟
۲. د دولت اړیکې د ټولني د نورو اجزاو سره وښیاست.
۳. د دولت د ډولونو نه نوم واخلئ.

فعالیت:

۱. تاسې کوم ډول دولت غواړئ؟
۲. زموږ دولت څه ډول دولت دی؟ ولې؟ پایله یې په ټولګي کې خپلو دوستانو ته وولئ.

د افغانستان د اساسي قانون سره آشنا شو

خبږي پري وکړئ:

د ښوونځي مدير يا سر ښوونکی تا سوتله وايي چې کوم وخت بايد په ښوونځي کې اوسئ، څه ډول کالي بايد واغونډئ، بې له اجازې له ښوونځي نه وڼه وځئ دا امر او نهې چې مدير يې تاسې ته وايي څه نوم لري، څرنگه را پيداشوي دي او د ښوونځي د ادارې سره څه مرسته کوي؟

هره ټولنه، د ټولني د نظم د ساتني او د بې نظمي د مخنيوي لپاره امر او نهې ته اړتيا لري چې د هغې ټولني اوسيدونکي هغه مراعات کړي.

که چيرې ښه څير شو، زموږ د ټولني ورځنۍ چارې د هغو قواعدو په بنسټ ولاړې دي چې په ټولنه کې شته او ټول بايد هغه مراعات کړي. دولته هم داسې مقررات ټاکي او اعلاموي چې خلک د ټولني د نظم د ساتنې لپاره هغه رعايت کړي. هغه مقررات چې د دولت له لوري ټاکل کېږي، قانون نومېږي.

اساسي قانون د نورو قوانينو مور گڼل کېږي او د هېواد هيڅ قانون نشي کولی د هغه پر خلاف وضع شي. په حقيقت کې اساسي قانون د هر هېواد هراړخيز قانون دی چې د يو هېواد د ټولنيز ژوند وروستۍ موخه او اصلي کرښه بيانوي او د هېواد ادارې تگلاره او کرښه معلوموي.

اساسي قانون:

په ۱۳۰۱ هجري لمريز کال کې زموږ د هېواد لومړنی اساسي قانون تصويب شو او په دې توگه، افغانستان د اساسي قانون لرونکو هېوادو په ډله کې شامل شو. د افغانستان د اسلامي جمهوريت اساسي قانون د لومړي جرگې له خوا په ۱۳۸۲ لمريز کال د کابل په ښار کې تصويب شو.

د افغانستان داسې قانون مهمې ځانگړنې په لاندې ډول دي:

۱. اسلامي توب:

د هېواد داسلامي قانون سره سم؛ هېڅ قانون نشي کولی چې د اسلام دسپيڅلي دين د معتقدانو او احکامو مخالف وي.

۲. وگورئ او پر گڼيز توب:

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د اساسي قانون سره سم، په افغانستان کې ملي حاکميت په ملت پورې اړه لري چې په مستقيم ډول يې پخپله، يا يې د خپلو استازو له لارې عملي کوي.

۳. د بشري حقونو رعايت:

زمونږ په اساسي قانون کې د خلکو د کرامت او انساني حقوقو ساتني او د خلکو د آزاديو او اساسي حقونو د تايمين ته پاملرنه شوي ده.

۴- د ټولنيز عدالت پلي کېدل او دهر ډول تبعيض له منځه وړل:

زمونږ د هېواد په اساسي قانون کې په ټولنيز عدالت ټينگار شوي دی. او تبعيض هر ډول چې وي (قومي، ژبني، مذهبي، جنسي) منعه شوي دی.

د درس تکرار:

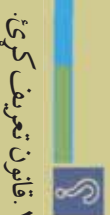
۱. يوازې د قانون په رڼا کې ټولنه کولی شي، نظم او همېرخي لاس ته راوړي.

۲. په ټولنه کې د حاکمو مقرراتو هغه برخه چې د دولت له خوا د خلکو لپاره وضع کېږي، قانون نومېږي.

۳. اساسي قانون د هر هېواد يو عام قانون دی چې د يو هېواد د ټولنيز ژوند موخه او کرنا لاره بيانوي.

۴. د افغانستان د اسلامي جمهوريت اساسي قانون په ۱۳۸۲ هجري لمريز کال کې د لويې جرگې له خوا تصويب شو.

پوښتي:

۱. قانون تعريف کړئ.

۲. اساسي قانون تعريف کړئ.

۳. زمونږ د اساسي قانون ځانگړنې کومې دي؟ لږ تر لږه دوه مورده يې بيان کړئ.

فعاليت:

د قانون د شتون (موجوديت) گټه مو په درس کې ولوستله، د مشرانو او ښوونکي په مرسته

د قانون نورې گټې پيدا کړئ او په ټولگي کې يې ولولئ.

سیاسی نظام او خپل دولت په نښه توگه وپېژنی

خبرې پرې وکړئ:

په تېر شپږو درسونو کې مو زده کړل چې د دولت مهمه دنده د نظم راوستل د قانون جوړول اوبلې کول دي. آیا پوهېږئ قانون د دولت په کومه برخه کې وضع او په کومه برخه کې پلي کېږي؟

زموږ دولت:

هر دولت د حکومت د ډول په پام کې نیولو سره د خپل رسمي نوم درلودونکی وي زموږ د هېواد رسمي نوم (دافغانستان اسلامي جمهوریت) دی. دولتونه عموماً له درې برخو یا قواو څخه جوړېږي. زموږ دولت هم درې خپلواکه قوې لري:

- ۱- تقنینیه قوه
- ۲- اجرائیه قوه
- ۳- قضایه قوه

تقنینیه قوه:

زموږ په هېواد کې د قانون جوړولو خپلواکه رکن ملي شورا ده. د هېواد ټول قوانین دهغې په وسیله تصویب کېږي. زموږ ملي شورا یا د هېواد پارلمان له دوه مجلسونو نه جوړ شوي ده: ولسی جرگه او د مشرانو جرگه.

ولسي جرگه:

د ملي شورا دا مجلس د ټول افغانستان د خلکو له استازو نه جوړ شوی دی. دا مجلس په پنځو کلونو کې يو ځل د خلکو له خوا د آزادو، پټو او مستقیمو ټول ټاکنو له لارې ټاکل کېږي. ټاکل شوي استازي د خپلو دندو د لاینه سرته رسولو لپاره پخپلو کې (د اداري هیئت) تر نامه لاندې يو هیئت ټاکي. د ولسي جرگې اداري هیئت د مجلس د اداره کولو دنده پر غاړه لري. د ولسي جرگې اصلي دنده د قوانینو وضع کول دي. استازي د کار د نښه پر محتګ لپاره تخصصي ګروپونه جوړوي چې دې ګروپونو ته کمیسیون وايي. هر استازي د یوه کمیسیون غړیتوب لري. هر وړاندیز چې کېږي په مجلس کې د قانون بڼه غوره کوي لومړي په کمیسیون کې د بحث او خبرې لاندې نیول کېږي او وروسته له اصلاح کیدو وروستی بحث ته وړاندې کېږي.

مشرانو جرگه:

د مشرانو جرگې ځینې غړي د ټاکنې او ځینې غړي یې په انتصابي ډول دي مجلس ته لار مومي. دوه ثلثه استازي د ولایتي شوراګانو او د ولسوالۍ له شورا نه دي مجلس ته لار مومي. یو ثلث نور یې د تجربه لرونکو او پوهو شخصیتونو له منځه د جمهورر رئیس له لوري ټاکل کېږي. د مشرانو جرگه هم د تخصصي کمیسیونونو لرونکې ده. قوانین د معمول سره سم اول په ولسي جرگه کې او بیا په مشرانو جرگه کې تصویبېږي، چې د جمهور رئیس د لاسلیک څخه وروسته د اجرا وړ ګرځي. د قوانینو له تصویب نه سر بېره چې د ملي شورا له مهمو دندو نه شمېرل کېږي، د دولت د پر مختیایې کرنا لارو تصویب، د دولتي بودجې تصویب، د نويو اداري واحدونو ایجادول او د بین المللي تړونونو او لوزنامو تصدیقول او له هغو څخه د افغانستان ایستل هم د ملي شورا پر غاړه دي.

د اجرائي قوه

آیا په دې پوهیدئ چې ستاسې ښوونځي د هېواد د اجرائیه قوې یو جز شمېرل کېږي؟
آیا کولی شئ د اجرائیه قوې توري برخې چې ستاسې په چاپیریال کې فعالې دي، نومونه یې واخلي؟

ټولې وزارتخانې او دهغو مختلف ریاستونه د هېواد په ټولو سیمو کې د اجرائیه قوې جز ګڼل کېږي. د هر وزارت په سر کې یو وزیر دی چې د اجرائي قوې د رئیس یا جمهور رئیس او د ولسي جرگې په تائید ټاکل کېږي.

د اجرائي قوي دندې عبارت دي له:

۱. د اساسي قانون او عادي قوانينو اجرا او د محکمو فيصلي.
 ۲. د دولت د مالي بودجې تنظيمول او ملي شورا ته د هغې وړاندې کول .
 ۳. د پرمختيايي کړنلارو طرح او تطبيق .
 ۴. د مالي کال په ختم کې ملي شورا ته د سرته رسيدلو چارو او د نوي کال د مالي کړنلارې گزارش ورکول.
- د اجرائيه قوي په سر کې جمهور رئيس ځای لري، جمهور رئيس د دولت د رئيس په توگه په درې وړو قواو باندې واکونه لري، جمهور رئيس په هرو پنځو کلونو کې يو وار د آزادو، عمومي، پټو او مستقيمو ټاکنو له لارې د خلکو له خوا ټاکل کېږي. جمهور رئيس ډېرې اومهې دندې پر غاړه لري چې دلته يې خو دندو ته اشاره کېږي:
- د اساسي قانون له صحيح اجرا نه څارنه.
 - د وسله والو قواو لويه سر مشري.
 - د ولسي جرگې په تائيد وزيرانو، د سترې محکمې د رئيس، لوی څارنوال او د سري مياشتې د رئيس ټاکنه.
 - د مشرانو د جرگې له غړو څخه د يو ثلث ټاکنه.
- تر دې ځايه مو زده کړل چې اساسي قانون په تقنينيه قوه کې وضع او د اجرائي قوي له لارې پلي کېږي. ستاسې په نظر که څوک له قوانينو څخه سر غرونه وکړي، د دولت کومه برخه بايد د هغه څېړنه وکړي؟
- قضائيه قوه:**
- د درس په تېر شويو برخو کې مو زده کړل چې تقنينيه قوه قوانين وضع کوي او د هغه تطبيق کول د اجرائيه قوي پر غاړه دي. څرنگه چې په تېرو درسونو کې مو ولوستل د دولت له دندو څخه يوه هم د خلکو د حقوقو د ضايع کېدو نه مخنيوي، او همدارنگه د قانون ماتولو نه مخنيوي دی. دا دنده د قضائيه قوي پر غاړه ده. قضايه قوه، د قضا په هکله د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت يو خپلواکه رکن دی. زموږ د قضائيه قوي په ترکيب کې ستره محکمه، ابتدايه محکمي او د استيناف محکمي شاملې دي. ستره محکمه د قضائيه قوي په سر کې ځای لري او نهه غړي لري چې د جمهور رئيس او ولسي جرگې په تائيد ټاکل کېږي. لنډه، دا چې د قضائيه قوي دنده د هغو اختلافاتو له منځه وړل دي چې د هېوادوالو تر منځ او يا د هېوادوالو او دولت تر منځ

پېښ شي. يعنې هر هېوادوال کله چې پدې پوره شي چې د ده حق د کوم بل فرد او يا دولت له خوا ضايع کېږي، هغه کولی شي محکمي ته شکایت وکړي.

لويه جرگه:

لويه جرگه هغه مجلس دی چې يوازې په افغانستان کې جوړېږي او د ملت د ادارې تر ټولو ستر مظهر گڼل کېږي. لويه جرگه دايمي مجلس ندي او په ځانگړو شرايطو کې په موقت ډول جوړېږي. د لويې جرگې غړي عبارت دي له:

د ملي شورا غړي او د ولسوالیو او ولاياتو د شوراکانو رئيسان، د قوم، علما او مخور مشران.

لويه جرگه په لاندې حالاتو کې دایرېږي.

۱- د هېواد د خپلواکۍ، ملي حاکمیت، ځمکنې بشپړتيا د اړوندو چارو په باب تصمیم نیول.

۲- د اساسي قانون تعديلول.

۳- د جمهور رئیس محاکمه کول.

لويه جرگه د جمهور رئیس له خوا دایرېږي، که چېرې دا جرگه د جمهور رئیس د محاکمې لپاره دایره شوې وي، نو جرگه د ولسي جرگې له خوا دایرېږي.

د درس تکرار (۱)

- زموږ د دولت رسمي نوم د افغانستان اسلامي جمهوریت دی.
- ملي شورا د هېواد تقنينيه رکن گڼل کېږي.
- اجرائيه قوه هغه قوانين چې د تقنينيه قوې له خوا وضع کېږي د حکومت په واسطه، چې د وزیرانو نه تشکیل شوي، اجرا کوي.

پوښتي:

۱. د ملي شورا دندې وليکئ.
۲. د اجرائيه قوې دندې وليکئ.
۳. د جمهور رئیس دندې په لمانه توگه وليکئ.
۴. تقضاييه قوه له خو برخو جوړه شوېده؟
۵. لويه جرگه د چا له خوا دایرېږي؟

فعالیت:

يوه له درې گونو قورو څخه وټاکئ او د مشرانو او خپل ښوونکي په مرسته د هغه د دندو په باب لس کرښې وليکئ.

د خپر کي لنډيز

- دولت د موسساتو، کورنيو او د ټولني د غړو تر منځه د اړيکو، نظم او همغږۍ د راوستلو لپاره جوړېږي.
- دولتونه په ټولنه کي مختلفي دندې لري، چي د قانون وضع او پلي کول او د قانون له ماتولو نه مخنيوي د هغه له مهمو دندو نه دي.
- دولتونه کولای شو په دوه ډولو بڼي په ولسواکي او زور واکي دولتونو ووېشو.
- قانون په ټولنه کي د نظم او همغږي په راوستلو کي بنسټيز رول لري.
- د ټولو اصولو مجموعي ته چي د دولت او خلکو دندې د يو دبل سره بيانوي، او د دولت او دولتي ارگانونو د کړنو ډول بيانوي، اساسي قانون ويل کېږي.
- د افغانستان د اسلامي جمهوريت اساسي قانون په ۱۳۸۲ هجري لمريز کال کي تصويب شو.
- زموږ د دولت رسمي نوم د افغانستان اسلامي جمهوريت دی.
- دولت د دري اصلي رکنونو درلودونکی دی اجرايیه قوه، مقننه قوه او قضائیه قوه.
- لويه جرگه زموږ د هېواد د ارادې ستر مظهر گڼل کېږي.

دويم څپرکي

ولسواکي (دموکراسي)

- په دې څپرکي کې له لاندې لوستونو سره آشنا کيږئ.
- ولسواکي څه شی ده؟
- خلک څرنگه کولی شي د دولت په اداره کې گډون وکړي.
- ولسواکي په افغانستان کې

د څپرکي موخې

له زده کوونکو نه هيله کيږي چي د څپرکي په پای کې وکولای شي:

- ولسواکي تعريف کړي.
- د مستقيمي ولسواکي او استازي ولسواکي په باب معلومات ورکړي.
- د ولسواکي مهم اصول بيان کړي.
- په دولت کې د خلکو د گډون په ارزښت او ډول پوه شي.
- په دولت کې برخي اخيستلو او گډون ته وهڅوي.
- په دولت کې د خلکو د گډون ډولونه وپيژني.
- په افغانستان کې د ولسواکي په تاريخچه(شاليد) پوه شي.
- د هېواد په اساسي قانون کې د ولسواکي په ارزښت خبر شي.
- په هېواد کې د ولسواکي له باندنيو اغيزو نه خبر شي.

ولسواکي څه شی ده؟

څېړنې پرې وکړئ:

فرض کړئ چې تاسې د خپلو هم ټولګيو له منځه يو کس د خپل ټولګي د استازي په توګه ادارې ته معرفي کړئ له لاندې نګ لارونه کومه يوه غوره بولئ؟

- ۱- ښوونکي مو هغه معرفي کړي؟
- ۲- تاسې يې پخپله وټاکئ؟
- ۳- ستاسې په نظر، په سترو ګروپونو کې لکه: کسب ګر، سياسي ګروپونه، حزبونه او د ملت په ګروپ کې تصميمونه څه ډول نيول کېږي؟

په تېرو درسونو کې مو ولوستل چې ټولني د اداره کولو لپاره دولتونونه اړتيا لري، او دولت دی چې په ټولنه کې اصلي تصميم نيونکی دی. ځينې دولتونه خلک په تصميم نيولو کې نه شريکوي، دا ډول دولتونه عموماً په يو يا څو افرادو پورې تړلي دي خو ځينې دولتونه شته چې د تصميم نيولو اصلي واک يې د خلکو په لاس کې دی او دولت يوازې د خلکو د تصميم نيولو باصلاحيته استازي ګڼل کېږي.

کيدای شي تاسې د ولسواکي اصطلاح اورېدلې وي. آیا تاسې د دې اصطلاح د معنا په باب فکر کړي دی؟

دموکراسي پوه يوزاني اصطلاح ده چې نن ورځ په ټولو ژبو کې ترې استفاده کېږي. دا کلمه د خلکو د حکومت په معناه ده، چې په دري ژبه مردم سلاري او په پښتو ژبه کې ولسواکي ورته وايي.

ولسواکي په دې معناه چې حکومت په هره ټولنه کې د هماغې ټولني حق دی چې بايد د هيواد د مسئلو په هکله تصميم ونيسي.

د زورواکۍ، خواته د دولتونو د مخې کولو په پايله کې په پېښو پېښو ولسواکي د خلکو له فکر او خيال نه هېره شوه. په ورستيو پېښو کې، نړۍ د هغو پرمختياوو چې د بشر د حقوقو په برخه کې يې درلودل، د دې لامل وگرځيدل چې د دولتونو او خلکو پام د ولسواکي اصولو ته واړوي. ولسواکي ته د خلکو مخه کولو د شلمې پېړۍ په سر کې په بېرته پرمختگ وکړ. او د دې لامل وگرځيدل چې زياتره دولتونه ولسواکي ومني او په خپل دولت کې يې په کار واچوي.

نن ورځ ټولو دولتونو ولسواکي د يوه مناسبې تگلارې په توگه د خپل حکومت په اداره کې منلې ده. په نړۍ کې ډېر لږ دولتونه پيدا کېږي چې خپل ځان ولسواک نه بولي.

په ولسواکي کې واک په خلکو پورې اړه لري. خلک کله په نېغه خپل واک په کار اچوي چې دې ډول حکومت ته مستقیمه ولسواکي ولېي. ستاسې په نظر نن ورځ دا ډول ولسواکي په نړۍ کې شته؟ په اوسنيو ټولنو کې د خلکو د جمعیت د زیاتوالی له کبله د ټولو خلکو را غوړندول په یوه ځای کې عملاً امکان نه لري. همدا رنگه د هیوادونو مستلي ډېرې پیچلي شوي دي چې ټول خلک د هغه په باب د بحث او هغو ته د رسېدو وخت نه لري. له دې کبله، د یو بل ډول ولسواکي څخه کار اخیستل کېږي چې د استازي ولسواکي یاد غیر مستقیمي ولسواکي په نامه یادېږي.

په استازي ولسواکي کې، خلک د دولت ځینې چارواکي لکه، د پارلمان استازي ټاکي، او هغو ته واک ورکوي چې د هیواد د ادارې لپاره تصمیم ونیسي او قانون جوړ کړي او د دولت ځینې نورو چارواکي او کارکوونکي وټاکي. په ځینو هیوادونو کې جمهور رئیس د پارلمان استازو له خوا ټاکل کېږي. د خلکو ټاکل شوي استازي او جمهور رئیس د خلکو په وړاندې مسئولیت لري.

پرته یې کړئ:

د مستقیمي ولسواکي او استازي ولسواکي په باب سره خبرې وکړئ او لاندې پوښتنو ته ځواب ورکړئ.

• کوم ګڼ اصول پدې دواړو ولسواکيو کې وجود لري؟

ولسواکي داسې اصول لري چې نن ورځ د بشري ارزښتونو تر نامه لاندې د ډېرو ټولنو د منلو وړ ګڼلې دي او هر کله چې دا اصول د دولت په تشکیل کې رعایت شي هغه ته ولسواکي دولت ولېي. د ولسواکي ډېر مهم اصول عبارت دي له:

۱. د خلکو واکمني.

۲. د بشر د بنسټيزو حقوقو ضمانت.

۳. خپلواکه ټاکنې.

۴. د قانون په وړاندې برابري.

۵. د بیان آزادي.

۶. د ډېرکيو حکومت د لږکيو د حقوقو په ساتني سره.

۷. د دولتي چارواکو ځواب ورکول د خلکو په وړاندې.

خلک څنگه کولای شي چې د دولت په اداره کې گډون (مشارکت) وکړي؟

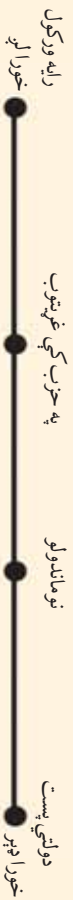

څېړنې پرې وکړئ:

څرنگه چې په تېر شوي درس کې مو ولوستل چې د خلکو رایه د ولسواکي له مهمو اصولونو څخه شمېرل کېږي. ستاسې په نظر خلک څرنگه کولای شي خپله واکمني عملي کړي او په سیاسي تصمیم نیولو کې گډون وکړي؟

په تېر لوستونو کې مو ولوستل چې خلک په ولسواک دولتونو کې کولای شي په مستقیمه او یا داسټازو له لارې د دولت په اداره کې گډون وکړي. نو ویلې شو چې: ولسواک دولت د هېواد په سیاسي تصمیم نیولو کې، د خلکو د گډون په بنسټ ولاړ دی. هر څومره چې د خلکو د گډون کچه لوړه وي په هماغه اندازه د ولسواکي وړانگې په هغه دولت کې ډېرې وي. په سیاسي چارو کې د خلکو د گډون لپاره مختلفې لارې شته، چې د رای وړکولو او په مظاهرو کې د گډون نه نیولې د دولتي لوړو پوستونو تر ولکې پورې شامل دي. خو خلک په سیاسي چارو کې یوځای نه کوي، یو شمېر خلک یوازې په ټاکنو کې گډون کوي او له نوماندو څخه یوه کس ته خپله رایه ورکوي. او یو شمېر د سیاسي حزب غړي شي او د خپل حزب د موخو د پرمخ بیولو لپاره فعالیت کوي. ځینې نور بیا له دې نه په لوړه کچه د خپل ځان په نوماندولو سره کوښښ کوي،

دولتي پرستونه لاس ته راوړي، چې د دولتي کړنلارو او تصميم نيولو او دهغو سرته رسولو ته لاره ومومي. يو شمېر نور چې د گډون په لور په کچه کې دي هغه کسان دي چې په ټاکنو کې برخه کې شوي دي. اوبه عمل کې يې دولتي پرستونه لاس ته راوړي دي. د ښه وضاحت لپاره لاندې شکل ته پاملرنه وکړي

د دې لپاره چې سياسي گډون (مشارکت) گټور وي، ټاکنې بايد خپلواکه، عمومي، پټې او په نېغ (مستقيم) ډول وشي ترڅو خلک وکولای شي چې په خپله اراده او خوښه هغه څرک چې خواري يې وټاکي او نور څوک خپله اراده پر هغوی ونه ټپي، د سياسي گډون يو بل ډول د لوړ پوړو د اصماليو د کنټرول او څارنې په ښه سرته رسېږي. څارنه هم له بېلو بېلو لارو سرته رسېږي د دولت په کړنو د څارنې له ډولونو نه يې ځينې په دې ډول دي:

- ۱- نیوکې؛ ډله ایزه مظاهري او اعتراضونه؛
- ۲- د خلکو د استازو شتون د دولت په مختلفو برخو کې هم د خلکو له خوا د کنټرول يو ډول شمېرل کېږي؛
- ۳- رسنۍ هم د لوړ پوړو د کړنو په نيوکو کې خورا ستره ډنډه لري.

د لوست تکرار:

پوښتني:

۱. د خلکو گډون په دولت کې د ولسمواکي سره څه تړاو لري؟
۲. د خلکو د گډون لپاره کومې لارې وجود لري؟
۳. د خلکو د گډون کچه په سياست کې بيان کړي.
۴. خلک له کومو لارو کولی شي د لوړ پوړو کړنې وڅاري؟

فعاليت:

دوه کسان چې تاسې يې پېژنئ، په نظر کې ونيسي چې يو يې سياسي گډون ډېر لري او بل يې لږ. د يو شکل پر مخ د دواړو موقعيتونه په نښه کړئ او د دې موقعيتونو په باب خپل دلايل بيان کړي.

ولسواکي په افغانستان کې

څېړنې پرې وکړئ:

په تېر شپږو درسونو کې، مود ولسواکي اصول او په ولسواک دولتونو کې د خلکو ونډې ولوستلې. د تېر شوي درس د مطالبو په نظر کې نيولو سره، لاندنيو پوښتنو ته ځواب وړئ:

ستاسې په نظرونې د افغانستان دولت ته ولسواک دولت ويلې شو؟ په دې هکله خپل معلومات څرگند کړئ.

نن ورځ ولسواکي، په نړۍ کې د حکومت کولو په اړه د بشر د يوې تجربې په توگه پېژندل کېږي. ولسواک حکومتونه د بشر په تاريخ کې زيات عمر نه لري، او د دې ډول حکومتونو مخينه په افغانستان کې څېره لږه ده. زموږ په هېواد کې د خپلواکۍ او د ولسواکۍ د لاس ته راوړلو لپاره، مبارزينو او خپلواکي غوښتونکو په کلونو مبارزه وکړه او په دې لاره کې يې څېړدرانده زيانونه ورغمل چې په پايله کې يې د خپلواکۍ غوښتونکو د هڅو او ټولنيزو فشارونو له امله د ولسواکۍ ځينې ارزښتونه په اساسي قانون کې درج شول او پارلمان چې د

ولسواکي بنسټ دی، جوړشو.

کله چې دا هيله پيدا شوه چې هېواد د ولسواک کېدو په خوا روان دی، جگړې پيل شوي چې د نورو شیانو په شان يې په هېواد کې د ولسواکۍ جرړې او بنسټ هم له منځه يوړه او په هېواد کې يې د ولسواکۍ دوام له ستونزو سره مخ کېږي. د بن د کنفرانس نه وروسته په هېواد کې د اوسني حکومت جوړېدو ته لاره هواره شوه. په نوي دولت کې کيدای شي چې ولسواکي له دوو اړخونو وکيل شي:

دموکراسي په اساسي قانون کې:

د هېواد نوی اساسي قانون چې په ۱۳۸۲ کال کې تصويب شو د اسلامي او ولسواکۍ د ارزښتونو پر بنسټ ولاړ دی. څرنگه چې ولسواکي په اساسي قانون کې شتون لري، خو په ځينو موادو کې په ښکاره ډول پرې رڼا اچول شوېده. داسې قانون هغه مادې چې د ولسواکي ښکارندويي په لاندې ډول دي.

۱. جمهور رئيس د خلکو او ولسي جرگې په وړاندې مسئول دی. (۱)
۲. ټاکل او ټاکل کېدل د هر افغان تبعه حق دی. (۲)
۳. د ټولنو او گوندونو جوړول د هېواد اتباعو ته مجاز دي. (۳)
۴. د مظاهرو کول د خلکو له خوا مجاز گڼل شويدي. (۴)

آزادي، د وطنالو تر منځ د تبعيض نشتوالی، د قانون په وړاندې برابري او د بيان آزادي د ولسواکي د اصولو له جملې څخه دي چې د اساسي قانون په موادو کې يې په ښکاره ډول تضمين شوي دي.

خوږ پرې وکړی:

د ولسواکي د ارزښتونو او اصولو سره ستاسې د آشنایې په پام کې نيولو سره لاندې پوښتنو ته ځواب ورکړی.

اولې د افغانستان اساسي قانون ته ولسواک قانون ويلې شو؟ مثالونه يې راوړی؟
۲. د ولسواکۍ هغه ارزښتونه چې په اساسي قانون کې راغلي دي، تر کومې کچې بلې شوي دي؟

- ۱- د اساسي قانون نه شپيتمه ماده.
- ۲- د اساسي قانون څلورديرشمه ماده.
- ۳- د اساسي قانون پنځه درشمه ماده.
- ۴- د اساسي قانون شپږديرشمه ماده.

د ولسواکي عملي آغېزې:

د جمهوري رياست ټاکنې:

د جمهوري رياست ټاکنې او د ولسي جرگې د استازو ټاکنې د خلکو د واک د پلي کيدو په درشل کې سرته ورسېدې. د جمهوري رياست په ټاکنو کې د هېواد په تاريخ کې د لومړي ځل لپاره زموږ خلکو وکولې شول چې په خپلو آزادو رايو سره د هېواد اجرائيوي لوړ مقام وټاکي. پدې ټاکنو کې د هېواد له ټولو قومونو څخه خلکو وکولې شول چې د لوړ مقام د لاس ته راوړلو لپاره خپل ځان ونوموي او يو د بل سره په سيالي لاس پورې کړي. دا ټاکنې په خپلواکه، عمومي، مستقيم او پټ ډول سرته ورسېدې. د ولسي جرگې پارلماني ټاکنې او ولايتي شوراگانو ټاکنې هم د جمهوري رياست له ټاکنونه لږه موده وروسته سرته ورسېدې. په دې ټاکنو کې هم نوماندو او هم د رای ورکولو لپاره کوم محدوديت موجود نه وو. په همدې دليل زموږ پارلمان د ټولو قومونو له استازو څخه چې مختلف سياسي فکرونه يې درلودل، وکولې شول په کافي اندازه رايې لاس ته راوړي، جوړ شوی دی. د ولايتي شوراگانو انتخابات هم په همدې ډول سرته ورسېدل.

مدني آزادي:

د ولسواکي له اصولو څخه يوه هم مدني آزادي ده. د مذهب آزادي، د گوندونو جوړولو آزادي، د مظاهرو او سوله ييزو اعتراضاتو آزادي، د ډله ييزو رسنيو له لارې د بيان آزادي، په کوم ډول چې په اساسي قانون کې تضمين شوي دي په عمل کې هم خلک له هغو نه برخمن دي.

ولسواکي زموږ په هېواد کې نوي او خواته ده. له دې کبله، د دولت او ملت دا دنده ده چې له دې نياگي څخه ساتنه وکړي تر څو د بنسټان ونشي کولې هغې ته زيان ورسوي. د نا امنې پراخيدل په هېواد کې ولسواکي او ولسواکو ارزښتونو ته يو ستر خطر او گواښ دی. له دې امله، موږ ټول بايد هڅه وکړو چې نظم او امنيت په هېواد کې وساتو او هغه ته پراختيا ورکړو.

د لوست تکرار:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

پوښتني:

۱. ملي واکمني (ملي حاکمیت) په اساسي قانون کې څه ډول طرح شوی دی او د ولسواکۍ سره څه اړیکې لري؟
۲. زموږ په اساسي قانون کې د ولسواکۍ کوم اصول څرگند شوي دي؟
۳. ستاسې په نظر، آیا د جمهوري ریاست او ولسي جرگې ټاکنې په افغانستان کې په ولسواکه توگه سرته ورسېدلي؟ دلیل یې راوړئ.

فعالیت:

څو کاله وروسته تاسې هم کولی شئ چې په ټاکنو کې گډون وکړئ د خپلو نظر وړ نوماندوته به رایه واچوئ. هغه څوک چې تاسې یې د پارلمان د استازي او یا جمهورر رئیس په توگه ټاکئ؛ باید کومې ځانگړنې ولري؟ ستاسې د نظر وړ د ځانگړنو درلودل به څه گټه ولري؟ په ټولگي کې یې خپلو دوستانو ته بیان کوئ.

د خپرکي لنډيز

ولسواکي د خلکو د حکومت معنا لري چې په دري ژبه کې (مردم سالاری) او په پښتو ژبه کې د ولسواکي په نوم يادېږي.

ولسواکي په دې معنا ده چې، حکومت د خلکو حق دی او همدا خلک دي چې بايد د هېواد د مسائلو په باب تصميم ونيسي.

واک (حاکميت) په دوه ډولونو عملي کېږي.

۱- په مستقیمه توگه، چې خلک پر يو ځای را ټول شي، او د خپل هېواد د اداري لپاره تصميم ونيسي؛

۲- د استازوله لاري چې د خپلو استازو د ټاکنې له لاري خپل واک عملي کوي. په او سنيو ټولنو کې ولسواکي د استازوله لاري دود ده؛ ځکه د خلکو د ټولني د زيات شمېر له کبله د خلکو را ټولول په يو ځای کې په عملي توگه امکان نه لري.

او د استازويه ولسواکي کې، خلک د دولت ځيني مهم کارونه لکه: جمهور رئيس او د پارلمان استادي ټاکنې او هغونه دا واک ورکوي ترڅو د خلکو له خوا تصميم ونيسي.

هر څومره چې د خلکو گډون په سياسي تصميم نيولو کې زيات وي، دولت لا زيات ولسواک بریښي.

د خلکو گډون په حکومت کې کېدای شي په ټاکنو کې گډون خپل د نظر ور نوماند ته د رای ورکولو نه نيولي، د لوړو دولتي پوستونو تر نيولو، په معنا وي.

د رسنيو له خوا د دولت د لوړ پوړو په کارونو نظارت، کېدای شي د خلکو د گډون يوه برخه وبلل شي.

ولسواکي د افغانستان په اساسي قانون کې اوچت ځای لري. همدا رنگه، ددې قانون په زياتو مادو کې صراحت لري.

د جمهوري رياست او پارلمان ټاکنې او همدا رنگه د خصوصي آزادو رسنيو موجوديت په افغانستان کې د ولسواکي څرگندوي دي.

د ولسواک حکومت مخينه په نړۍ او همدا رنگه په افغانستان کې ډيره زياته نده.

دریم څپرکی

ملگري ملتونه

په دي څپرکي کي لاندې درسونه لولو.

- ملگري ملتونه.
- فرعي ارکان او په ملگرو ملتونو پوري اړوند سازمانونه.
- د ملگرو ملتونو د گرو وړو شرحه.

د خپر کي موخي

له زده کوونکو څخه هيله کيږي چي د دي خپر کي په پای کي وکولئ شي:

- د ملگرو ملتونو د جوړیدو د لیلونه وویلي شي.
- د ملگرو ملتونو اصلی ارکان او د هغو د هر یوه دنده بیان کړي.
- د فرعي ارکانو او په ملگرو ملتونو پوري د تړلو سازمانونو تر منځ توپيرونه وپيژني.
- د یونسکو، یونیسف او د کډوالو په چارو کي د ملگرو ملتونو د کمیشنرئ په باره کي معلومات ور کړی شي.
- خپلو موخو ته د رسیدو په لاره کي د ملگرو ملتونو بریالیتوبونه او ماتي تر یوي اندازه پوري و پيژني.
- په افغانستان کي د ملگرو ملتونو له فعالیتونو سره آشنا شي.

اوم لوست

ملگري ملتونه

خبري پري وکړئ:

په ډېرو پخوا زمانو کې خلکو داسې فکر کاوه چې د جگړې څخه خلاصون نشته، هماغه وچه ده چې د بشریت تاریخ له هغو خورږو جگړو څخه ډک دی چې انسانانو په خپلو منځو کې کړي دي. ستاسې له نظر: • آیا نن ورځ کولای شو چې د جگړو د پېښېدو څخه په نړۍ واله کچه مخنیوی وکړو؟ څرنگه؟ د شلمې پېړۍ په لومړیو وختونو کې دهغې زمانې د اروپایي ځواکونو تر منځ جگړه ونښته چې څلور کاله یې دوام وکړ او په میلیونونو خلک پکې ووژل شول. د شلو کالو شاوخوا وروسته، بله جگړه بیا د اروپا څخه پیل شوه چې کلونه، کلونه یې دوام وکړ. په دې جگړه کې هم په میلیونونو خلک ووژل شول. د شلو کالو په شاوخوا کې د دوو نړیوالو جگړو پېښدل، د دې لامل شول چې سوله غوښتونکي کسان د جگړې د مخنیوي په هکله د حل د لارې په فکر کې شي. د لومړۍ نړیوالې جگړې په پای کې د ملتونو د ټولني (جامعه ملل) په نامه یو سازمان د جگړو د مخنیوي په خاطر جوړ شو. خو دغه سازمان هم ونه کړای شول چې د جگړو د مخنیوي په لاره کې کوم بریالیتوب تر لاسه کړي. له یوې خوا هغه لوبې دروندکي

پېښې او نه جبرائيلونکي زيانونه چې د دويمې نړيوالې جگړې څخه پاتې شوي وو او له بله پلوه د زياتو وړانديزو نظامي وسلو جوړول لکه اتمي وسلې، د دې لامل شول چې خلک او دهغه وخت دولتونه د سولې ساتنې اړتيا، له پخوا څخه زياته احساس کړي. په پاې کې د زياتو هڅو وروسته په ۱۳۲۴ لمريز کال کې د (۵۱) غړو له خوا د ملګرو ملتونو د منشور په امضا کولو سره، ملګري ملتونه په رسمي توګه پرانيستل شو. نور هېوادونه کرار، کرار د ملګرو ملتونو غړي شول. او سمهال ۱۹۱ هېوادونه په ملګرو ملتونو کې غړيتوب لري. زموږ هېواد افغانستان په ۲۵ ۱۳ لمريز کال کې د ملګرو ملتونو غړيتوب تر لاسه کړ. د ملګرو ملتونو مانې، د امريکا د متحدو ايالتونو د نيوارک په ښار کې ده. په ملګرو ملتونو کې شپږ ژبې رسميت لري چې له : انگليسي، فرانسوي، اسپانوي، چينايي، روسي او عربي څخه عبارت دي.

څېړنې پورې وکړئ:

تاسې زده کړل چې ملګري ملتونه د سولې او امنيت د ساتلو په خاطر، جوړ شويدي. ستاسې له نظره، ملګري ملتونه کوم کارونه بايد سرته ورسوي ترڅو وکړای شي چې سوله او امنيت په نړيواله کچه وساتي؟

د ملګرو ملتونو (ارکان)

ملګرو ملتونو خپلو موخو ته د رسيدو لپاره پخپل منځ کې د کار وېش ته اړتيا درلوده. هغه عمده سټي (ارکان) چې د ملګرو ملتونو منشور د دې سازمان لپاره طرحه کړې دي عبارت دي له:

عمومي ټولنه (مجمع عمومي) عمومي ټولنه د ملګرو ملتونو د ټولو غړو مجموعې ته ويل کېږي، چې هر غړي يې په عمومي غونډو کې د يوې رایې حق لري. د نورو غړو منل، د پخوانيو غړو ځنډول (تعليق) او يا ليرې کول او د امنيت شورا د غير دايمي غړو ټاکنه، د عمومي ټولني دندې دي.

د امنیت شورا:

د امنیت شورا له پنځلسو غړو څخه جوړه شوي ده چې پنځه غړي یې دایمي او لس نور غړي یې غیر دایمي دي. دایمي غړي، د امریکا، روسیې، انگلستان، فرانسې او چین له هېوادونو څخه عبارت دي. غیر دایمي غړي په هر دوو کالو کې یو ځل د عمومي ټولني له خوا ټاکل کېږي. د امنیت د شورا ټول تصمیمونه باید د دې شورا د ټولو دایمي غړو په موافقې سره ونیول شي. د یوه دایمي غړي مخالفت د یوه تصمیم د اجرا کولو لپاره مانع او خنډگرځي. دغه مخالفت ته چې دیوه تصمیم د اجرا مانع گرځي په اصطلاح کې د هغه تصمیم ویتوکول وایي. د امنیت د شورا دنده د سولې ساتل دي چې په لاندې دوو طریقو سرته رسېږي.

۱- په سوله ایز ډول د اختلافونو حل و فصل کول.

۲- سولې ته د گواښ او یا تېری په وخت کې عملي اقدام کول. اقتصادي، اجتماعي شورا: دا شورا د غړو هېوادونو د اقتصادي او ټولنيزي ودې لپاره زیار یاسي.

د عدالت نړیواله محکمه: که چېرې د هېوادونو تر منځ اختلافات موجود وي نو کولای شي چې دغې محکمې ته چې مرکز یې د هالنډ د هیواد د (لاهمه) په ښار کې دی، شکایت وکړي او دغور غوښتنه وکړي.

دارالانشاء: دارالانشاء له يو تن سرمشني او يو شمېر کارمندانو څخه جوړه شوي ده. د ملګرو ملتونو سرمشني د سازمان د ټولو چارونظم او ترتيب برابروي او همغږي کوي بې او دعومې ټولني او امنيت شورا مصوبې نيخ په نېغه اجرا کوي او يا دهغو د اجرا نظارت کوي. همدا رنگه سرمشني کولاي شي چې دامنيت د شورا پام هرې هغې موضوع ته چې نړيواله سوله او امنيت د خطر سره مخامخ کوي، را واړوي.

د لوست تکرار:

• _____

• _____

• _____

• _____

• _____

• _____

• _____

پوښتني:

۱. د ملګرو ملتونو د جوړېدو موخې وليکئ.
۲. د عمومي ټولني دنده څه شی ده؟
۳. د امنيت شورا کومې دندې لري؟ ويې وليکئ.
۴. د ملګرو ملتونو د اصلي سترو (ارکان) نومونه واخلئ او د ملګرو ملتونو د سرمشني دندې وليکئ.

فعاليت:

شعر په څېر سره ولولئ او لاندي پوښتني ته ځواب ورکړئ؟

* که در آفرينش زيک گهرانند.
* ديگر عضوها را نماند قرار.
بنی آدم اعضايي یکديگرند
چو عضوي به درد آورد روزگار
د سعدي د دغه شعر او د ملګرو ملتونو د دندو تر منځ څه اړيکه موجوده ده؟ ويې وليکئ.

فرعي ارکان او د ملګرو ملتونو اړوند سازمانونه

څېرې پرې وکړئ:

انځورونو ته په څېر سره وګورئ او پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ.

۱. دغه آرمانونه په کومو موسسو پورې اړه لري؟

۲. آیا د دغو موسسو خدمتونه مو چېرې لیدلي دي؟ که لیدلي موري نو تشریح یې کړئ.

په تېر لوست کې د ملګرو ملتونو د جوړېدو په دلیلونو باندې پوه شو. همدارنگه د هغه اصلي دندې او ارکان مو پېژندل. په دې لوست کې د ملګرو ملتونو اړوند فرعي ارکانو او تخصصي موسسو سره آشنا کېږو.

(۱) اړم دیو دولت، ادارې یا موسسې ځانګړې نښه چې د کاغذ بړمخ یا کوم بل شي باندې یې وکارې.

د ملګرو ملتونو جوړېدل د نړۍ د هېوادونو ترمنځ د سترو او پراخو همکاريو او مرستو نېل وگرځېد. د دغو مرستو زياته برخه هغه مرستې دي چې د ملګرو ملتونو په مشور کې بې وړاندو بڼه نه وه شموي. له دې کبله، د ملګرو ملتونو فرعي سټې يا ارکان فعال شمول ترڅو وکولای شي چې نړيوالو مرستو ته په ټولو برخو کې پراختيا ورکړي. ځينو خپلواکو تخصصي سازمانونو چې په نړيواله کچه بې فعاليت کاوه د ملګرو ملتونو سره بې ځينې قراردادونه لاسليک کړل ترڅو خپل پروګرامونه د ملګرو ملتونو سره په همغږۍ کې، عملي کړاي شي. همدا وجه ده چې هغوي ته د ملګرو ملتونو اړوند تخصصي سازمانونه وايي. په عمومي ډول، د ملګرو ملتونو اړوند سازمانونه په دريو کاري ډلو وېشل کېږي.

۱. د کرنيزو، صنعتي، پولي بانکي (اقتصادي) چارو د پراختيا موسسې؛

۲. د خدمتونو او اړيکو نيولو موسسې؛

۳. ټولنيزې، فرهنگي او روغتيايي موسسې؛

دغه موسسې او سازمانونه د کرنې او نړيوالو اړيکو د پراختيا په لاره کې او په نړيواله کچه د ژوندانه د ټولنيزې، فرهنگي او روغتيايي سطحې د لوړتيا لپاره فعاليت کوي. پدې ځاي کې د يادولو وړه يو سازمانونو څخه د ځينو مهمو سره بې آشنا بې پيدا کوو.

يونسکو:

ستاسې له نظره څرنگه کولای شو چې د و امداره سوله منځته راوړو؟
د ملګرو ملتونو اړوند د تخصصي سازمانونو څخه يو بې هم د زده کړې، علمي او فرهنگي چارو سازمان يا يونسکو (UNESCO) دی. تر دې دمخه مو زده کړل چې ملګري ملتونه په نړۍ کې د سولې د منځ ته راتلو د انگېزې له مخې، منځته راغلل. له هغه ځايه چې ملګري ملتونه يو سياسي سازمان دی او له دولتونو څخه استازيتوب کوي، په يوازې توګه نشي کولای چې په نړۍ کې د جګړې لاندې حل کړي. د يونسکو بنسټ ايښودونکو دا عقیده درلوده چې جګړه لومړی د انسان په ذهن کې را پيدا کېږي. له دې کبله د سمې زده کړې او روزنې په ترڅ کې بايد د بشر په فکر کې د سوله غوښتنې حس هم را پيدا او پيا وړي کړو. نو علم او پوهې او د انسان روزنې ته په زياته پاملرنه سره کولای شو چې داسې انسانان وروړو چې جګړه د اختلافاتو د حل او له منځه وړلو يوازیني لارونه ګڼي. له همدې کبله د ملګرو ملتونو د زده کړې، علمي او فرهنگي سازمان يعنې يونسکو، منځته راغلی دی.

څېړنې پري وکړئ:

آيا تر اوسه پورې مو دهغو مختلفو ستونزو په هکله چې تاسې ور سره مخامخ ياست، فکر کړی دی؟ د هغې بېلګې او مثالونه وښايست. دهغو د کموالي لپاره کومې د حل لارې ستاسې په نظر درځي؟ د هغو په هکله په ټولګي کې سره و څېړئ.

یونیسف:

د ملګرو ملتونو د فرعي ارګانو له جملې څخه یو بی د ملګرو ملتونو د ماشومانو صندوق دی چې په لنډه ډول (یونیسف) (UNICEF) ورته وایي. د یونیسف موخه د نړۍ د ټولو ماشومانو لپاره د امن، سلامتیا، مناسبو خوړو او ګټوري ټیټوونې او روزنې سره مرسته کول دي. همدارنگه یونیسف د پنځو په وړاندې د هر ډول توپیر کولو (تبعیض) له منځه وړلو څخه ملاتړ اود نجونو په زده کړه ټینګار کوي. یونیسف هڅه کوي ترڅو هغه ځنډونه چې د ماشومانو امنیت او سوکالي ګواښوي، کم کړي او د ماشومانو سره دهغوي حقوقونه د رسېدو په لاره کې چې د پوهې، روغتیا او مناسبې ټیټوونې او روزنې څخه عبارت دي، مرسته وکړي.

د کډوالو په چارو کې د ملګرو ملتونو عالي کمیشنري:

په هر هېواد کې د جګړې خورا مهمې او ډېرې زیان اړوونکې پایلې په جګړه ځپلي سیمه کې د زیات شمېر اوسېدونکو بې کوره کېدل او بې ځایه کېدل دي. په همدې دلیل سره، ملګرو ملتونو د خپلو فعالیتونو یوه برخه د بې ځایه شویو او کډوالو د چارو د ترسره کېدو لپاره ګمارلي ده. د کډوالو په چارو کې د ملګرو ملتونو کمیشنري UNHCR د ملګرو ملتونو فرعي رګن دی چې په دې برخه کې فعالیت کوي. د دې کمیشنري تر ټولو ستره دنده دکډوالو څخه د نړیوال ملاتړ تامینول، د دوی د لوړنیو اړتیاوو د تامینولو سره مرسته کول او د دوی د اساسي حقوقو د ترښو لاندې کېدو څخه مخنیوی دی.

د لوست تکرار:

-
-
-
-
-
-
-

پوښتني:

۱. د ملګرو ملتونو تخصصي سازمانونه د کومو موخو د سرته رسولو لپاره منځته راغلي دي؟
۲. د ملګرو ملتونو اړوند د تخصصي سازمانونو فعالیتونه په څو برخو وېشل کېږي؟
۳. د یونسکو دندې بیان کړئ.
۴. یونیسف څه ډول سازمان دی؟ توضیح یې کړئ.
۵. د ملګرو ملتونو د کډوالو د عالي کمیشنري مرستي څه ډول خلکو ته رسېږي؟

فعالیت:

په دې باره کې چې د ملګرو ملتونو اړوند کوم سازمان ستاسې د اوسیدو په ځای کې فعالیت کوي، معلومات ترلاسه کړئ؛ بیا د هغو د فعالیت په هکله یو راپور ترتیب کړئ او په تورلګي کې یې ولولئ.

د ملگرو ملتونو د کړو وړو شرحه (۱)

څېړنې پرې وکړئ:

- په تېر لوست کې مو ولوستل چې ملگري ملتونه د ځانگړو موخو د تر سره کولو لپاره جوړ شوي دي. ستاسې په نظر:
۱. ملگرو ملتونو هغه موخې څو مره تر سره کړې دي؟
 ۲. په افغانستان کې څومره بریالي شوي دي؟
- پورهېرو چې ملگري ملتونه د دویمې نړیوالې جگړې د پای ته رسولو نه وروسته، نړیوالې سولې او امنیت ته د انسانانو د جلدې اړتیا او غوښتنې له کبله جوړ شول. په تېرو لوستونو کې د ملگرو ملتونو د موخو، پروگرامونو، اصلی او فرعي سترو (ارکان) او تخصصي موسسو سره بلدشو. په دې لوست کې د ملگرو ملتونو کارنامه په لاندې درو حوزو (سیمو) ساحو کې تر څېړنې لاندې نیسو.

(۱) د تاریخ یاد چا د شرایطو په معنا، یا هغه پایله چې په هغو کې د کوم کارگر او یا زده کوونکي د زده کړې جریان لیکل کېږي، د لته د ملگرو ملتونو کړه وړه چې په کومو برخو کې فعالیت کوي، بیانوي، یا د ګاړي کار، هغه لوی کار چې یاد پایله شي.

۱. د جگړې مخنيوی او دسولې منځته راوړل.

۲. د کار د پيدا کيدو او د غربي او فقر سره د مبارزې کولو له لارې د ژوندانه د سطحې لوړول.

۳. د هېوادونو تر منځ په سوله ييزه توگه د اختلافونو د حل کولو سره مرسته کول.

د جگړې مخنيوی او د سولې منځته راوړل.

ملاگرو ملتونو په ډېرو ځايونو کې د جگړې د مخنيوي او سولې د منځته راتلو لپاره خپل اقدامات کړي دي.

۱. د احتمالي جگړې د مخنيوي لپاره د ملاگرو ملتونو د سوله ساتونکو ځواکونو ځای په ځای کول.

۲. په جگړه کې د بېکېلو خواوو څخه د وسلو راغونډول.

۳. د ملاگرو ملتونو د سرمنشي په منځگړيتوب په جگړه کې د بېکېل غاړو خبرو اترونه هڅول.

نه دي بريالي شوي، په همدې دليل، مونږ د ملاگرو ملتونو د جوړېدو څخه تر اوسه پورې د نړۍ

په ډېرو ځايونو کې زياتې جگړې په سترگو وليدې. د بېلگې په توگه په تېرو ډېرشو کلونو کې زموږ په هېواد کې د جگړې، زموږ په گاونډي، د عراق او ايران جگړه، په ختيځه اروپا کې د بوسني هرگزوينيا او يوگو سلاو يا بحرانونه يادولی شو.

د ملاگرو ملتونو د سولې د منځته راوړو په لاره کې ستره ناکامي، د فلسطين مسئله ده چې دوی

ونه کړای شول د فلسطين خلکو ته د هغوی حقوق بيرته ورکړي او همدا رنگه د هغوی خاوره تر

اوسه پورې د اسرائيلو تر ولکې او اشغال لاندې ده.

د کار پيدا کول او د غربي سره مبارزه:

په پوله نړۍ، په ځانگړې توگه په خوارو هېوادونو کې، د ژوندانه د سطحې لوړول، دکار پيدا کول

او د غربي سره مبارزه کول، د ملاگرو ملتونو نوري موخې دي. د ملاگرو ملتونو هغه اصلي رکن چې

د دغه ډول پروگرامونو د سمبالولو دنده يې په غاړه ده، د اقتصادي او اجتماعي شورا څخه عبارت

دي. همدا رنگه نړيوال بانک، د خورواو کړنې نړيوال سازمان (فاؤ) د کړنې د پراختيا بانک او د

بيارغونې او پراختيا نړيوال بانک د ملاگرو ملتونو اړوند هغه موسسې دي چې په دې برخه کې کار

او فعاليت کوي. نړيوال بانک وورسته پاتې هېوادونو ته د دې په خاطر پور ورکوي چې هغوي وکړای

شي د کړنې او صنعت په چارو کې پرمختگ وکړي. د دې سره سره نن سبا په نړۍ کې اقتصادي

او ټولنيزې نا برابري ډېرې زياتې دي. ځينې هېوادونه سخت د غربي او نېستي سره لاس او گريوان

دي او هر کال يو زيات شمېر خلک په دې هېوادونو کې د غربي او لوړې له لاسه مري. ملاگرو ملتونو

د مختلفو دلايلو له کبله پدې هېوادونو کې د غربي او لوړې له منځه وړلو په خاطر، ټينگ او غوڅ

گامونه ندي پورته کړي.

د اختلافونو سوله ييز حل:
 د ملگرو ملتونو د مهمو کارونو څخه يو يې هم دعالت د نړيوالې محکمې جوړېدل دي چې د نړيوالو اختلافونو د حل کولو په خاطر جوړه شوي ده. د هغو د ولسو شمېر چې د عدالت نړيوالې محکمې ته راجع کېږي ورځ په ورځ زياتېږي.

افغانستان او ملگري ملتونه:
 په دې پوهېږو چې زموږ هېواد د ملگرو ملتونو د غړو هېوادونو څخه، يو هېواد دی. ملگري ملتونه په فعاله توگه په افغانستان کې بوخت دي. دغه سازمان په مختلفو برخو لکه: بې وسلې کول، د مخدره توکو کنټرول، توليد او قاچاق مخنيوي، بيارغونه او په ټول هېواد کې د امنيت ساتلو په چارو کې د افغانستان د خلکو سره مرسته کوي.

په دې هکله د امنيت شورا نړيوالو سوله ساتو ځواکونو (ISAF) ته اجازه ورکړه چې د کابل څخه بهر هم فعاليت وکړي. د ملگرو ملتونو د زده کړې، علمي او فرهنگي سازمان (يونسکو) هڅه کوي چې د فرهنگي ميراث په ساتلو کې د افغانانو سره ملتيا وکړي. د ملگرو ملتونو د ماشومانو صندوق (يونسف) د ځينو خطرونو لکه د مخنيوي وړ ناروغانو لکه یتیمانو، پوليو او شري په وړاندې د پېښو او ماشومانو د واکمنين په برخه کې مرسته کوي.

د لوست تکرار:

- -----
- -----
- -----
- -----
- -----

پوښتي:

۱. آیا ملگري ملتونه په نړۍ کې د جگړې په مخنيوي کې بریالي شوي دي؟
۲. ملگري ملتونه د کومو موسسو پر اسطه په نړۍ کې د غزني د له منځه وړلو لپاره هڅه او کوښښ کوي؟
۳. د ملگرو ملتونو کومې برخې د افغانستان د بيا رغونې په چارو کې زموږ د خلکو سره مرسته کوي؟

فعاليت:

له لسو کسانو سره مصاحبې وکړئ او له هغو څخه وغواړئ چې لاندې پوښتي ته ځواب ورکړي:

ملگري ملتونه په افغانستان کې د سولې او امنيت په راوستو کې څومره بریالی دي؟

لږ

منځنی

ډېر

څو لږو نه په نښه کړئ. په پای کې يې جمع کړئ او وپې گورئ چې څو تنو ډېر په نښه کړي دي. څو تنو منځنی په نښه کړي دي او څو تنو لږ په نښه کړي دي. پایله يې په ټولگي کې ولولئ.

د خپږ کي لنډيز

ملگري ملتونه د دويمې نړيوالې جگړې څخه وروسته د نړيوالو غوښتنو په ځواب کې چې د سولې د ټينګښت او امنيت د رامنځته کېدو څخه عبارت وه ، جوړ شول ، ملگري ملتونه اصلي ارکان لري چې د عمومي ټولني ، د امنيت شورا ، اقتصادي - اجتماعي شورا ، د عدالت نړيواله محکمه او دارالانشا څخه عبارت دي .

يوښيف او د کېدوالو په چارو کې د ملگرو ملتونو عالي کميشنري د دې سازمان د فرعي ارکانو له جملې څخه دي . يونسکو په ملگرو ملتونو پورې تړلی سازمان دی . د ملگرو ملتونو اړوند سازمانونه په درې کاري ډلو وېشل کېږي .

۱- د کرنې د پراختيا ، صنعت ، پولې ، بانکي (اقتصادي) موسسې .

۲- خدماتي او ارتباطي موسسې .

۳- ټولنيزې ، فرهنگي او روغتيايي موسسې .

د ملگرو ملتونو کارنامه په لاندې دريو حوزو کې څپړل کېږي :

- ۱- د جنگ څخه مخنيوي ۲- د ژوندانه د سطحې لوړېدل او د غريبۍ کمول ، ۳- د هېوادونو تر منځ په عادلانه توگه د اختلافونو حل کول .
- د دې حالاتو په هر يوه کې ملگرو ملتونو بريا لټوبونه او ناکامۍ ليدلې دي . د ملگرو ملتونو مهم ناکامې د فلسطين ناکامې ده . ځکه وني نکرای شول چې هغوی ته د دوی حقونه بيرته ورپه برخه کړي . ملگري ملتونه په افغانستان کې پراخ او فعال شتون (حضور) لري .

څلورم څپرکي

د بشر حقونه

په دې څپرکي کې لاندې درسونه لولو.

- د بشر د حقونو سره آشنا کيدل.
- په افغانستان کې د بشر حقونه.

د څپر کې موخې

د دې څپر کې په ختمېدو سره زده کوونکي باید وکولای شي چې:

- د بشر حقونه تعریف کړی شي.
- د بشر له حقونو څخه ځینې مهم یې وپېژني.
- د بشر د حقونو د نړیوالي اعلامیې د اهمیت او ټولنیزې محتوا سره آشنا شي.
- د اسلام سپېڅلي دین سره د بشر د حقونو په اړیکو پوه شي.
- زموږ په اساسي قانون کې د بشر د حقونو ځای وپېژني؟
- د افغانستان د بشر د حقونو د خپلواک کمیسیون سره آشنا شي.

د بشر د حقونو سره آشنا کيدل

څيرې پرې وکړئ:

- لاندې يو بښتنو ته ځوابونه ورکړئ:
- د بشر د حقونو د معنا سره څومره بلنډتيا لری؟
- آیا کولی شئ چې د ځينو نومونه واخلئ؟

تاسې هرو مرو (د بشر د حقونو) اصطلاح د مختلفو کسانو او يا هم له رسنيو څخه اوريدلې ده. په دې درس کې د بشر د حقونو د مفهوم سره زياته اشنائلي پيدا کړئ.

د بشر حقونه څه شی دي؟

د بشر حقونه د (بشر) او (حقونو) د دوو کلمو له يو ځايي کيدو څخه جوړ شوي دي. حقونه د حق جمع ده او (حق) د طلب او استحقاق په معنا دی. بشر د هغه ټولو انسانانو په معنا دی کوم چې د ځمکې پر مخ ژوند کوي. د بشر حقونه د يو شمېر هغو حقونو او ارزښتونو څخه عبارت دي چې هر انسان بايد پخپل ژوندانه کې له هغو څخه برخمن وي لکه: د آزادۍ حق. د ژوندانه حق، د برابرې او عدالت حق. ټول انسانان بايد له دغو حقونو څخه برخمن وي او د نژادې، جنسيتي، فرهنگي، ديني او جغرافيايي توپيرونو په خاطر، بايد له هغو څخه بې برخې نه شي. د اسلام په سپېڅلي دين کې، انسان د ځانگړي درناوي څخه برخمن دی او زيات حقونه لري

چې هېڅوک د دې حق نه لري چې په خپل سر هغه له ده څخه واخلي. کله کله زورورکسان د خپل جسمي او ټولنيز زور څخه په گټه اخيستي سره، د نورو خلکو انساني حقونه تر پښو لاندې کوي. د تاريخ په اوږدو کې دغه راز ډېرې پېښې د دې لامل شوي چې پوهان او د ټولنيزې روغې جوړې غوښتونکي د هغه لپاره د حل لاره ولټوي.

د انساني ارزښتونو تبليغول او رواجول د انساني ضد عادتونو او بې عدالتيو پر خلاف مبارزه کول ، په دې لاره کې د سوله غوښتونکو د هغو څخه عبارت دي. د دې هڅو په رڼاکې د بشر د حقونو تر پښو لاندې کول کم شول. د بشر د حقونو مورخه د ټولني او ولسونو د حقونو دامنيت او ژوندانه د کچې د لوړتيا ضمانت کول دي. بشري حقونه نن ورځ د بشري ټولنو د ډېرو مهمو ارزښتونو څخه شمېرل کېږي. د بشر د حقونو په باره کې خورا مهم نړيوال سند((د بشر د حقونو نړۍ واله اعلاميه)) ده.

د بشر د حقونو نړيواله اعلاميه:

د بشر د حقونو نړيواله اعلاميه هغه نړيوال سند دی چې د ملگرو ملتونو د عمومي مجلس (مجمع عمومي) له خوا تصويب شو. دغه اعلاميه يوه د نړيوالو خورا مهمو سندونو له جملې څخه ده چې موخه يې د ټولو انسانانو لپاره د برابرو حقونو او بنسټيزو آزاديو ټاکنول دي. د دې حقونو ټاکنول کېدای شي چې د نړيوالې سولې لپاره يو ضمانت شي. په لومړنۍ او دويمه نړيوالو جگړو کې د ملېونونو انسانانو وژنه او بې کوره کېدل، په نړۍ کې د بشر د حقونو څخه ښکاره سرغړونه وه. د دا ډول سترو دروندو ټپونو د تکرار د مخنيوي په خاطر، د مختلفو هېوادونو استازو د بشر د حقونو خورا مهم اصول او ارزښتونه د بشر د حقونو په نړيواله اعلاميه کې سره راغونډه (تدوين) کړل او د هغو د عملي کولو په هکله يې خپله ژمنه اعلان کړه. ځينې خورا مهم حقونه چې په دې اعلاميه کې راغلي دي عبارت دي له:

۱- د ژوند حق:

په دې معنا چې هر څوک د ژوند کولو حق لري او هېڅوک نشي کولی چې په خپل سر دغه حق له چا څخه واخلي.

۲- آزادي او ځانگړي امنيت:

د چاپه ځانگړي (شخصي) آزادۍ او امنيت باندې بايد تېری ونشي.

۳- د قانون په وړاندې د برابرۍ حق:

ټول خلک د قانون په وړاندې يو شان دي. قانون د ټولو په وړاندې بايد يو شان تطبيق شي.

۴- د وگړو انساني کرامت: انسان يو با ارزښته او د درناوی وړ موجود دی. د هغه د دغه

حق بايد ټول درناوی وکړي.

۵- د واده کولو (ازدواج) حق: هر څوک د دې حق لري چې پخپل اختيار او بشپړ رضایت سره واده وکړي. په واده کولو کې د ښځې او يا نارينه مجبورول منع دي.

۶- د شتمني (مالکيت) حق: يعنې دا چې د انسان شتمني او مالکيت د درناوی وړ دی او هېڅوک نشي کولی چې پخپل سر دغه حق له چا څخه په زور واخلي.

۷- د فکر، عقیدې، بیان او مطبوعاتو آزادي: په دې معنا چې هر څوک کولی شي چې آزاد فکر وکړي او په آزاده توګه هغه بیان او خپور کړی شي.

۸- ښوونې او روزنې حق:

هر څوک د دې حق لري چې د مناسبې ښوونې او روزنې څخه برخمن شي. لږ تر لږه لومړنۍ زده کړې باید ور یا او جبري شي. هغه ارزښتونه چې د بشر د حقوقو په نړۍ واله اعلامیه کې راغلي دي، نړۍ وال او ټولنیز دي خو د هغو رواجول او پراختیا د کوچنیو چاپیریالونو لکه کورنۍ، ښوونځي، او ټولني څخه پیل کېږي او بیا د ملي او نړۍ والې ټولني تر کچې پورې پراختیا مومي. لیکن کورنۍ او ښوونځي، هغه وخت دغه ارزښتونه رعایت کولی او یا ماشومانو او زده کوونکو ته ور انتقالولی شي، چې دوی پخپله د بشر د حقوقو څخه برخمن وي.

د لوست تکرار:

پوښتي:

۱. د بشر حقونه تعریف کړی.
۲. آیا اسلام د بشر حقونه په رسمیت پېژني؟ څرګه؟
۳. د بشر د حقوقو موخه څه شی ده؟
۴. د بشر د حقوقو اعلامیه څه شی ده؟
۵. د بشر د اساسي حقوقو له جملې څخه چې د بشر د حقوقو په نړیواله اعلامیه کې راوړل شوي دي، د درو حقوقو نومونه یې واخلي.

فعالیت:

په څو ډلو ووېشل شی؛ هره ډله د لویانو او ښوونکو په مرسته د لاندې مفهومونو په باره کې د قرآن کریم آیتونه پیدا کړی او په ټولګي کې یې خپلو ملګروته ولولئ.

- ۱- برابري، ۲- عدالت، ۳- آزادي، ۴- د ژوند حق.

څېرې پرې وکړئ

انځور ته وگورئ او پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ.

۱- ستاسې له نظره د دغه وگړو معلولیت د څه شي څرگندوی دی؟

۲- آیا کولای شو چې د دغه ډول معلولیتونو مخنیوی وکړو؟ څه ډول؟

په تېر لوست کې د بشر د حقونو د مفهوم او د هغه د ارزښتونو سره آشنا شوی اوس په افغانستان کې د بشر د حقونو ځای او مقام تر څېرې لاندې نیسو.

په افغانستان کې د بشر د حقونو شالید(تاریخچه):

د بشر د حقونو ارزښتونه د افغانستان د خلکو لپاره چې د اسلام په آزادی بڼونکي ښوونځي کې روزل شوي دي، کوم نوی شی نه دی؛ خو په منظمه توگه د بشر حقونو ته د خپلواکۍ د ترلاسه کیدونه وروسته د ۱۳۰۳ لمریز کال په لومړنی اساسی قانون کې، پاملرنه وشوه. د بېلگې په توگه د یوهوادوال په توگه د مساوی حقونو، ځانگړي (شخصی) حقونو، د شخصیت ساتنه، د مریې توب له منځه وړل، د مطبوعاتو آزادی، د ښوونې او روزنې حق، د قانون په وړاندې د خلکو برابر والی، په دولتي دندو کې د بوختیدو حق او د شتمنی او

استوګنځي مصفونيت، د لومړي ځل لپاره په دې قانون کې رسميت پيدا کړ. د ۱۳۰۹ لمريز کال په اساسي قانون کې، د پارلمان جوړېدل چې د ولسواک حکومت د ځانګړتياوو څخه شمېرل کېږي، وړاندوينه وشوه. د ۱۳۴۳ لمريز کال په اساسي قانون کې دبشر د حقونو زيات شمېر هغه مفهومونه چې د بشر د حقونو په نړيواله اعلاميه کې موجود وو، په پام کې ونيول شول. ملت ته د حاکميت د حق سپارل، د دولت له خوا د آزادۍ او انساني کرامت درناوی کول، د تګ راتګ حق، د بيان او فکر د آزادۍ حق، د مظاهرو او غونډو کولو حق، په ټاکنو کې د برخې اخيستو حق له هغو مهمو نويښتونو څخه وو چې په دې اساسي قانون کې په رسميت وپېژندل شول. د ۱۳۵۵ لمريز کال په اساسي قانون کې پاچاهي نظام په جمهوري نظام بدل شواو دا وړاندوينه پکې وشوه چې جمهور رئيس دې د ټولټاکنو له لارې وټاکل شي.

له دې سره سره د بشر حقونه په افغانستان کې د تاريخ په اوږدو کې سخت ترېښو لاندې کيدل او حاکمانو به پر خلکو باندي ډول، ډول ظلمونه کول. د تېرو څو لسيزو په اوږدو کې چې په ټول هېواد کې جنگ او جګړې روانې وې، د بشر د حقونو څخه تېری کول او ترېښو لاندې کول، بېخي زيات شول. په دې موده کې زموږ زيات شمېر هېوادوال مړه او ژوبل شول. کوچنيان او په ځانګړې توګه نجونې له زده کړې څخه بې برخې شوې او زيات شمېر کورنۍ بهرنيو هېوادونو ته کډه، تبت او پرک شوي.

خبرې پورې وکړئ:

لاندې پوښتنې په څير سره وګورئ او په هکله يې يو له بله سره خبرې وکړئ:

- ۱- د هېواد په نوي اساسي قانون کې، بشري حقونو ته په کوم نظر کتل شوي دي؟
- ۲- د افغانستان اسلامي جمهوري دولت، د بشر د حقونو څخه د څارنې په خاطر، کوم کارونه سر ته رسولې دي؟

زموږ په نوي نظام کې د بشر حقونه

د خلکو بيدارېدل او له اوږدو جګړو څخه اوښتې زياتونه، د دې لامل شول چې خلک او په جګړو کې د ښکېلو ډلو مشران، د هغې طرحې په هکله چې د ملاګرو ملتونو د سازمان له خوا برابره شوي وه، جوړې ته (موافقي) سره ورسېږي. دغه پرېکړه ليک (توافقنامه) د يوه کنفرانس په ترڅ کې چې د آلمان د بن په ښار کې جوړ شوی وو، لاسليک شو. په دې کنفرانس کې د افغانستان د مختلفو ډلو استازو د ليدمهالې ادارې جوړېدل په داسې ډول چې په هغه کې د مختلفو قومونو استازي په مساوی او عادلانه ډول برخه ولري، د موجوده ستونزې او لانجې د

حل لپاره معقوله لاره وبلله. په نوي اساسي قانون كې د بشر د حقونو مختلفي خواوي په پام كې نيول شوي دي. په دې ځاى كې يوازې هغه دوي مادي چې د بشر په حقونو پورې اړه لري، لولر. • په شپږمه ماده كې راغلي دي: دولت د انساني كرامت د ساتلو، بشري حقونو د ملاتړ، د ولسواكۍ د تحقق، د ملي وحدت تامين، د ټولو قومونو او قبايلو تر منځ د برابرۍ او د هيواد په ټولو سيمو كې د متوازي پراختيا او ټولنيز عدالت پر بنسټ د يوې هوسا او پر منځ تللې ټولني په جوړولو مكلف دى.

• اوومه ماده وايي: دولت د ملگرو ملتونو د مشور، د دولتونو تر منځ تړونونو، د نړيوالو تړونونو چې افغانستان د هغو سره تړاو لري او د بشري حقونو د نړيوالې اعلاميې رعايت كوي.

د افغانستان د بشر د حقونو خپلواک کمیسیون:

د بن په کنفرانس کې، په افغانستان کې د بشر د حقونو څخه د ملاتړ، څارنې او پراختيا په خاطر د بشر د حقوقو د خپلواک کمیسیون وړاندوینه وشوه. د همغې لوزنامې پر بنسټ جمهور رئیس په ۱۳۸۱ لمریز کال په افغانستان کې د بشر د حقونو د خپلواک کمیسیون د جوړیدو فرمان ورکړ. د اساسي قانون په (۲۵) ماده کې هم د دغه کمیسیون په جوړیدو باندې ټینګار شوی دی. د اساسي قانون په همغې ماده کې راغلي دي: هر هغه څوک کولی شي چې بشري حقوق یې تر پښو لاندې شوي وي، دغه کمیسیون ته شکایت وکړي. کمیسیون کولی شي د خلکو د بشري حقونو د ترپښو لاندې کېدو موارد قانوني مراجعته ولېږي او د هغو له حقونو څخه ملاتړ وکړي.

د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمیسیون، د خلکو د پوهې د کچې د لوړېدو او د بشر د حقوقو څخه د ملاتړ په خاطر د وزارتونو او نورو دولتي سازمانونو، د مدني ټولني د جوړښتونو او رسنيو سره نږدې اړیکې ولري. سر بېره پردې د ورکشاپونو د دايرېدو، مصاحبو، د فلمونو د جوړېدو، د کتابونو، مجلو، کوچنيو فصلونو، پوسترونو او بروشورونو له لارې د بشر د حقوقو د پراختيا په لاره کې هڅه کوي.

د لوست تکرار:

- -----
- -----
- -----

پوښتي:

- ۱- په کوم اساسي قانون کې پاچاهي نظام په جمهوري واوښت؟
- ۲- درويشت کاله جگړو د افغانستان خلکو ته کوم زیانونه ورسول؟
- ۳- د افغانستان خلکو په هېواد کې د جگړې د ختمېدو او د امنیت، سولې او ثبات د ټینګښت لپاره کومه د حل لاره د بن په کنفرانس کې معقوله وگڼله؟ ولې؟
- ۴- اساسي قانون د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمیسیون ته کومې ذمې مطرح کوي؟
- ۵- د بشر د حقوقو خپلواک کمیسیون په کومو برخو کې فعالیت کوي؟

فعالیت:

د هغو کارونو په باره کې چې د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمیسیون ستاسې د استوګنې په ځای کې سرته رسولې دي، یو گزارش برابر کړئ او په ټولګي کې یې نورته ولولئ.

د څپرکي لنډيز

د بشر حقوق هغه حقونه دي چې هر انسان باید په ژوند کې له هغوی نه برخمن وي؛ لکه د ژوند کولو حق، د خپلواکۍ حق، د برابرۍ او عدالت حق. د بشر د حقوقو نړیواله اعلامیه په ۱۹۴۸م کال کې د ملګرو ملتو له خوا د نړۍ د خلکو لپاره د نړیوالو بنسټیزو خپلواکيو د لاس ته راوړلو په موخه رامنځ ته شوه. د بشر د حقوقو مفاهیم او ارزښتونه د اسلام په مقدس دین کې وجود لري. د افغانستان په لومړني اساسي قانون کې د بشر په حقوقو باندې ټینګار شوی دی په ورستیو لسيزو کې جګړه په هېواد کې د بشر له حقوقو نه د پراخې سرغړونې لامل وګرځېده. د هېواد په نوی نظام کې، د بشر د حقوقو د ملاتړ او د بشر د حقوقو د سرغړونې د مخنیوی لپاره بندوبست وشو چې ((د افغانستان د بشر د حقوقو خپلواک کمیسیون)) جوړېدل له هغې جملې نه دي.